

**ACTAS DEL XIII
CONGRESO INTERNACIONAL
ASOCIACIÓN HISPÁNICA DE
LITERATURA MEDIEVAL**

(Valladolid, 15 a 19 de septiembre de 2009)

**IN MEMORIAM
ALAN DEYERMOND**

II

Editadas por
José Manuel Fradejas Rueda
Déborah Dietrick Smithbauer
Demetrio Martín Sanz
Mª Jesús Díez Garretas

VALLADOLID
2010

© Asociación Hispánica de Literatura Medieval, 2010

© Los autores, 2010

Reservados los todos derechos. Prohibida la reproducción parcial o total por cualquier medio, salvo para citas, sin permiso escrito de los propietarios del copyright

Publicado por el Ayuntamiento de Valladolid y la Universidad de Valladolid

Ni el Ayuntamiento de Valladolid, ni la Universidad de Valladolid (UVa) ni la Asociación Hispánica de Literatura Medieval (AHLM) ni los editores son responsables de la permanencia, pertinencia o precisión de las URL externas o de terceras personas que se mencionan en esta publicación, ni garantizan que el contenido de tales sitios web es, o será, preciso o pertinente.

Edición realizada dentro del proyecto de investigación VA46A09 financiado por la Junta de Castilla y León.

Ilustración de la cubierta de María Varela

ISBN 978-84-693-8468-8

D.L. VA 951-2010

Impreso en España por
Valladolid Artes Gráficas

AMADÍS I ORIANA EN LA LITERATURA CATALANA MEDIEVAL¹

ANDREU SENTÍ I PONS
SERGI BARCELÓ I TRIGUEROS
Universitat d'Alacant

1. PRESENTACIÓ²

L'estudi que presentem ací és fruit dels treballs de les classes de Literatura Catalana Medieval a la Facultat de Filosofia i Lletres de la Universitat d'Alacant. Gràcies a l'empenta del professorat de la mateixa facultat presentem aquesta comunicació sobre el tòpic dels bons amadors que té com a objectiu resseguir la fortuna dels castellans Amadís i Oriana dins l'àmbit literari català. És a dir, fer un rastreig de l'impacte de la novel·la castellana en la literatura catalana abans que les mans de Montalvo intervingueren definitivament sobre l'Amadís el 1508. Partim d'una citació dels enamorats Amadís i Oriana en un passatge del *Curial e Güelfa* en què apareix el tòpic dels bons amadors. Sobretot, pretenem destacar l'originalitat de la citació del *Curial*, que sembla ser única entre la literatura catalana medieval ja que hem realitzat una petita recerca de la parella i només l'hem localitzada al *Curial*. Aquest detall ens podria ajudar a dilucidar un poc més -cosa que no farem ací però que pot ser objecte de futurs treballs- la filiació i el context de producció de l'anònim català. Des d'aquest punt també encetarem uns altres camins com ara l'estudi de les altres parelles de bons enamorats que apareixen en el *Curial* per veure el seu grau d'especificitat respecte Amadís i Oriana.

Com ja apuntava fa uns anys Avalor-Arce³ és molt significatiu que a banda de la innegable popularitat que l'*Amadís de Gaula* tingué a les contrades

¹ Aquest treball de recerca s'ha beneficiat d'una ajuda del programa de Doctorat Interuniversitari en Estudis Filològics Interdisciplinaris (Filologia Catalana i afins).

² Agraïm a la doctora Lúcia Martín el suport que ens ha donat perquè aquesta comunicació fóra possible.

³ J. Bautista Avalor-Arce, "El Amadís Primitivo", *Actas del Sexto Congreso Internacional de Hispanistas*, Toronto, University of Toronto, 1980, pàg. 79-82

castellanes, i pel que es veu, també en l'àmbit basc i portuguès, arribara a fer fortuna a la Corona d'Aragó tal com podem constatar gràcies a la lectura del *Curial e Güelfa* i a altres aspectes de la cultura i de la història general de la Corona, com per exemple, que el gos del rei Joan I es digués Amadís⁴. Des d'aquest punt de partida comença el nostre estudi que vol plantejar algunes qüestions que en un futur podrien obrir portes a noves investigacions més aprofundides.

Al tercer llibre de l'anònim català *Curial e Güelfa* apareix el tòpic dels bons amadors inserit en un relat oníric on s'arpleguen unes parelles d'enamorats entre les quals apareixen Amadís i Oriana:

“E puyes que la dita dona fonch ferida, vírats la gran festa e lo gran dançar; e de tant prè b e a la Güelfa e a la abadessa, que tots los que veyen conexien. Aquí vírats Tisbes e Píramus fer-se maravellosa festa, Flors e Blancaflor, Tristanvy e Ysolda, Lançalot e Genebra, Frondino e Brisona, **Amadís e Uriana**, Phedra ab Ypòlit, Achil·les, tot sol, menaçant son fill Pirro, Tròyol e Briseyda, Paris e Viana, e molts altres, dels quals, per no ésser lonch, me callaré.”⁵

Efectivament, aquest llistat de bons enamorats és un dels centenars d'exemples que es poden rastrejar arreu de la literatura medieval europea. Aquest tòpic consisteix a citar parelles d'enamorats que són ben coneguts en la tradició literària i cultural occidental, com a exemples i identificacions del gran amor que s'hi narra. És un mecanisme que, per una banda, aprofita per a contar una història sense haver d'explicitar-la, car el públic ja la coneix; i d'altra, és tracta d'un referent evident per al lector/oient per tal que relacione aquests enamorats amb la història que s'hi explica, alhora que els ennobleix i els situa al mateix nivell que tots aquests il·lustres amadors.

En el nostre cas particular, ens trobem davant un episodi en el qual la Güelfa serà víctima de la passió amorosa de les sagetes de Cupido. En primer lloc, és Venus qui recrimina a la Güelfa el poc amor que té al noble cavaller Curial. Així, deixant anar el seu fill Cupido de davall del seu mantell, el xiquet ferirà la dama de Monferrat de manera irremediable amb el seu arc indiscriminat. Just en aquell moment en què la nafra comença a fer la seua reacció, talment els efectes d'una potent droga analgèsica, apareixeran les parelles dels grans amadors al costat d'un seguici amorós en actitud joiosa i apassionada. Així, l'amor d'aqueixes parelles serà el referent i la meta per a la nostra protagonista. Aquest episodi és un dels molts somnis que hom pot trobar al *Curial*. Com tots ells, aquest hi juga un paper important en tant que s'hi pot

⁴ Martí de Riquer, *Estudios sobre el Amadís de Gaula*, Barcelona, Sirmio, 1987, pàg. 14.

⁵ *Curial e Güelfa*, a cura de R. Aramon i Serra, col. “Els Nostres Clàssics”, Barcelona, Barcino, 1933, (v. III) pàg. 230.

crear un món paral·lel al de la realitat per a introduir el discurs del món fantàstic on viuen autoritats, en aquest cas amoroses, que seran les que conduïsquen i orienten el destí dels nostres protagonistes. Així, igual que Fortuna, Venus i Cupido seran les que en el somni aplanen el camí amorós en la vida real dels enamorats posant com a exemples els grans referents dels ben enamorats.

Les parelles que hi trobem són testimonis feaents que existeix un amor intens, passional, cec: un amor que ho pot tot. Són històries arxiconegudes pel lector medieval que en moltes ocasions anuncien el final que no serà sempre feliç. I per això mateix, l'obra que utilitza el tòpic s'ennobleix amb la capa d'unes cultes i refinades referències intertextuals. Tanmateix, existeix una petita diferència entre el *Curial* i la resta d'obres que se'n fan ressò del tòpic. En el nostre cas, trobem quatre referències a parelles d'enamorats medievals (Flors i Blancaflor, Paris i Viana, Frondino i Brisona i Amadís i Oriana) al costat d'altres parelles que fan referència al cicle troià, a la matèria de Bretanya o a la mitologia clàssica antiga.

Amadís i Oriana evoquen l'amor extrem i sacrificat. L'anònim de l'obra catalana utilitza aquest tòpic perquè entén que aquesta parella representa el bon amor; i si ho utilitza com a referent i com a connector vol dir que, no només els coneixia ell, sinó que els devia conèixer el públic model perquè el codi funcionara correctament. Com ja hem dit adés, les parelles de bons amadors eren reconegudes i representaven uns paral·lelismes amb els protagonistes, una mena d'espill. Així, hem d'entendre que els personatges castellans que Montalvo arreplega el 1508 ja estaven en plena circulació arreu dels regnes hispànics almenys cent cinquanta anys abans, com apunta Avalor-Arce:

“...me limitaré a recordar aquel pasaje del Rimado de palacio del canciller Pero López de Ayala, en que el autor se acusa de haber malgastado su juventud leyendo el Amadís y obras semejantes. Dado que el canciller Ayala nació en 1332, esto me basta para afirmar que con toda evidencia el Amadís estaba escrito y en vigorosa circulación hacia 1340. Y de paso quiero recordar que en ese Amadís primitivo el protagonista moría al final, como lo atestiguan una poesía de Pero Ferrús de 1379, donde el poeta pide que a Amadís “Dele Dios santo poso,” todo en abierta contradicción con la versión única que conocemos, la de Montalvo.”⁶

D'altra manera, els paral·lelismes entre Curial amb la Güelfa i Amadís i Oriana no hagueren reeixit.

⁶ Avalor-Arce *Art. Cit.*, 1980, pàg. 79-80

2. ELS BONS AMADORS MEDIEVALS EN LA LITERATURA CATALANA

La importància que tenen en el món de la cultura i de la literatura occidental personatges com Ginebra i Lancelot, Tisbe i Príam, Paris i Helena o Penèlope i Ulisses és del tot coneguda. En canvi, Frondino i Brisona, Flors i Blancaflor, Paris i Viana, o fins i tot, Amadís i Oriana, semblen menys universals. Aquestes parelles provenen d'històries amoroses forjades durant l'edat mitjana –d'ací que els hàgem aixoplugat sota l'etiqueta del “món medieval”. El fet que aquestes parelles acompanyen aquelles altres provinents del cicle troià, de la matèria de Bretanya o de l'Antiguitat és una mostra de la seua particular importància. Haurien aconseguit una important difusió, fins al punt d'esdevenir referents culturals en l'àmbit del tòpic amorós. Precisament, l'estudi d'Annicchiarico sobre el *Fronchino e Brisona* comença amb la citació del passatge del *Curial* en què s'explicita el nom d'aquesta parella d'amants. I tot seguit diu:

“Tocca, dunque, anche a Frondino e a Brisona il destino glorioso di sfilare nel Curial [...] insieme ad altre celebri coppie di amanti [...] È evidente che l'anonimo giudicava la loro 'storia' degna di figurare tra quelle di topica menzione, e per di più di essere selezionata tra le molte che egli, per non dilungarsi, preferisce tralasciare”.

La importància d'aquesta parella era suficientment notable com per servir de tòpic amorós. Tot i això, aquest cas també és força peculiar atès que aquesta obra no gaudia de la popularitat de les altres. El *Fronchino* és una obra breu d'àmbit català i segurament poc difosa. Però malgrat això, inserir Frondino i Brisona junt amb enamorats tan llegendaris com Tristany i Isolda o Tisbe i Príam només seria possible si la categoria i la noblesa d'aquells amants també fos reconeguda. La professora Annicchiarico insisteix en la importància d'aquests enamorats i en llur història:

“la Storia non era semplicemente una delle tante voci del bagaglio culturale dell'autore, e neppure una acquisizione dell'ultimo momento, ma un testo dalla sedimentata notorietà, tale da poter assicurare ai suoi protagonisti una dimensione paradigmatica, e guadagnare loro un posto, così prestigioso, possiamo ben dire a posteriori, tra i mitici campioni dell'amore”.

Efectivament, Annicchiarico expressa molt bé la qüestió que ací ens ocupa. El tòpic dels bons amadors només l'atenyen els amors mítics, consolidats i que són exemple de l'amor en majúscules. Situar les nostres parelles medievals que hem trobat al *Curial* (i algunes també al *Tirant*) vol dir que tenien la popularitat i la magnificència amorosa suficient com per ser-hi. Per tant, totes quatre

⁷ Annamaria Annicchiarico, *Fronchino e Brisona*, Bari, Adriatica, 1990, pàg. 17

⁸ *Ibid.*, pàg. 17

parelles, que hem anomenat “medievals” havien de tenir aquest pes cultural i referencial més o menys consolidat.

Al pas del segle XIV al XV es van edificar unes ficcions sentimentals a Europa que provenien del material llegendari popular d'àmplia difusió a Occident i Orient. De la mà de les històries de la matèria artúrica, la ficció medieval va assolir una codificació de les històries populars (quant a l'estructura, l'extensió, els personatges) que es divulgà molt al segle XV en textos manuscrits. Féu, doncs, el salt de l'oralitat a l'escriptura cosa que provocà la difusió massiva d'aquestes novel·letes breus. De fet, podem trobar aquestes històries populars arreu d'Europa i en diverses llengües. Tradicionalment se n'ha parlat d'un origen francès de tals històries, però sembla que actualment la crítica ho ha desmentit ja que n'hi ha versions més antigues en altres llengües⁹.

2.1 PARIS I VIANA

El cas de Paris i Viana té tots els elements essencials que basteixen un gran amor. Les dificultats en aquest cas són el diferent origen social dels enamorats: així com Paris és de condició humil, Viana prové d'un alt estament social. El protagonista emprèn diverses accions per aconseguir apropar-se a l'enamorada: tornejos i combats, exili, ... Malgrat l'oposició del pare de la dama, la parella aconsegueix superar cada entrebanc per arribar a trobar un final feliç i que la societat reconega el seu amor.

Un amor que igualment que les altres parelles és suficientment fort com per divulgar-se per tot Europa i entrar en el tòpic que ací tractem. De fet, de la *Història de Paris i Viana* tenim molts manuscrits i edicions en gairebé totes les llengües europees i algunes d'orientals, cosa que testimonia l'èxit que tingué. En català no conservem els manuscrits que circulaven antigament (segle XIV o abans), però sí que conservem les dues edicions de finals del XV (1495 i 1497). En castellà disposem d'una edició de 1524, que sembla que procedeix d'una versió catalana perduda anterior a les versions impreses.

La història de Paris i Viana a la Corona d'Aragó té una tradició ben documentada. En un inventari de 1417 sobre les possessions d'Alfons el Magnànim consta que posseïa una versió en català. A partir d'ací altres inventaris d'altres personatges il·lustres de l'època també l'esmenten. Comptat i debatut, sembla que les versions catalanes provenen d'Itàlia i fou aquesta l'entrada de la *Història* a la Península Ibèrica i a la literatura castellana.

⁹ N. Baranda & V. Infantes, *Narrativa popular de la Edad Media*, Madrid, Akal 1995, pàg. 20.

Que el *Curial* cite aquesta parella, és, doncs, un fet ben possible si considerem tot el que hem tractat fins ací. El professor Càtedra va més enllà, però. Veu una relació entre el *Paris i Viana* i el *Curial* que fa pensar que l'anònim autor de la novel·la de cavalleries pren *La història de Paris i Viana* com a font. En la introducció a l'edició facsímil de la *Història de Paris i Viana* comenta les relacions que comparteixen, sobre les quals fonamenta tal teoria¹⁰.

També apareix aquesta parella en un poema de Joan Rocafort i a *Glòria d'amor* de Fra Hug de Rocabertí¹¹. Tot plegat fa palés la presència d'aquests personatges en l'imaginari literari medieval català.

2.2 FRONDINO I BRISONA

Aquesta obra tracta la història d'amor entre Frondino i Brisona, la separació dels enamorats arran de l'anada a la guerra del protagonista, les incursions de *lausengèrs* i la reconciliació dels enamorats a través d'uns correus epistolaris. L'argument és molt senzill, però l'obra té una riquesa interessant. Des del punt de vista formal, els personatges no són planers i ens transmeten un estat d'ànim, tal com ocorre en les novel·les sentimentals o les de cavalleria. L'estructuració del text respon a tres formes i a tres modalitats lingüístiques. L'argument es tracta en hexasíl·labs amb un català bastant occitanitzat, però sovint interromput per un total de sis cançons en francès. La part més extensa l'ocupen cinc epístoles amoroses en estricta prosa catalana que s'intercalen.

Hem començat aquest apartat que analitza el tòpic dels bons amadors referint-nos a la popularitat i magnificència que Annamaria Annicchiarico destaca del *Fronдино i Brisona*. Efectivament, que l'autor del *Curial* situe aquesta parella dins el tòpic només s'entén si la seua història hagués assolit la fama i el renom d'una parella emblemàtica. Tanmateix, la *Stòria de l'amat Fronдино e de Brisona* no tingué ni la circulació per tot Europa ni les traduccions o versions en tantes llengües com les històries medievals de *Paris i Viana* o *Flors i Blancaflor*. És una obra que només coneixem en català, i que segons Riquer no es tracta de cap traducció sinó d'una obra original. Riquer mateix ha datat el *Fronдино i Brisona* en el pas del segle XIV al XV¹², cosa que permet entendre clarament que l'autor del *Curial* conegués l'obra o fins i tot

¹⁰ Pedro M. Càtedra, "Estudi literari i tipogràfic" dins *Història de Paris i Viana. Edició facsímil de la primera impressió catalana* (Girona, 1495), ed. Diputació de Girona, 1986.

¹¹ H. C. Heaton, (ed.), *The Gloria d'Amor of Fra Rocabertí*, New York, Columbia University Press, 1916. [<http://www.riale.unina.it/149.2.htm>]

¹² Martí de Riquer, *Història de la literatura catalana. Part antiga*, vols. 2 i 3, Barcelona, Ariel, 1964, pàg. 60-61

hagués tingut accés directe a manuscrits. De fet, no hem trobat cap altra referència ni al RIALC¹³ ni al CICA¹⁴. A més, Ferrando¹⁵ assenyalava que era una obra poc coneguda en terres catalanes. Tanmateix, com dèiem, la presència al *Curial* i l'original català sobre aquests personatges justifiquen la presència en el tòpic. Sembla que l'anònim del *Curial* considerava aquesta parella suficientment reconeguda en l'àmbit català com per ajudar en el seu propòsit referencial del tòpic dels bons amadors, perquè d'altra manera no funcionaria el tòpic.

2.3 FLORS I BLANCAFLOR

Flors i Blancaflor és la parella que trobem tant al *Tirant* com al *Curial*. També apareix a la *Faula* de Guillem de Torroella, i a *Glòria d'Amor* de Fra Hug de Rocafort, documentem Blancaflor. Com hem dit aquesta història tingué un èxit absolut entre els circuits literaris i populars de l'Edat Mitjana. Tot i que no tenim documentada ni conservada cap versió catalana, era una història ben coneguda a les nostres terres. Així ho testimonia el fet que les nostres novel·les de cavalleria l'esmenten en un lloc tan digne. Però, a més a més, aquesta història d'origen popular corria per aquestes terres des de ben antic, de la mateixa manera que era famosa a la resta d'Europa. Així ho palesa l'*Ensenhamen* del trobador català Giraut de Cabreira (escrit al voltant de 1150) quan aquest recrimina al seu joglar que no coneix una sèrie de personatges cabdals de la cultura, entre els quals trobem Flors:

“Ni sabs d'Ytis
ni de Biblis
ni de Caumus nuilla faisson;
ni de Pirus
qui for lo murs
sofri per Tibes passion;
ni de Paris
ni de Floris
ni dell'Aia d'Avignon”¹⁶

I encara en la literatura occitana trobem que en els poemes de la Comtessa de Dia apareix Floris i Blancaflor i en els versos del *Jaufré*, Floris i

¹³ *Repertorio Informatizzato dell'antica letteratura catalana (RIALC)*, <http://www.riale.unina.it/>

¹⁴ *Corpus Informatizat del Català Antic (CICA)*, J. Torruella (dir.), junt amb Manel Pérez Saldanya i Josep Martines. <http://lexicon.uab.cat/cica>. 2009.

¹⁵ *Curial & Guelfe* 2007, traducció de Jean-Marie Barberà, Toulouse, Anacharsis, 2007, pàg. 12

¹⁶ Baranda i Infantes, *art. cit.*, pàg. 20

Blancaflor¹⁷. Tot plegat demostra que tot i no haver-hi una versió catalana, aquesta història circulava bé oralment o bé en manuscrits per les terres catalanes i occitanes, que llavors estaven íntimament relacionades.

La història de Flors i Blancaflor arreplega tots els ingredients necessaris per a consolidar una parella d'amants digna de ser recordada i situada en un lloc d'honor en el tòpic dels bons enamorats. És un amor que naix abans que el dia del naixement dels propis enamorats. La grandesa de l'amor d'aquesta parella rau en la providència que dóna lloc a un naixement en la Pasqua Florida que atorgarà el nom als dos enamorats. Per una part Flors és fill de la reina mora d'Espanya, mentre que per l'altra, Blancaflors és la filla d'una captiva que aixoplugà la mateixa reina en el seu estol. Els dos personatges creixen junts acompanyats d'un sentiment amorós que els acompanyarà per sempre salvant els entrebancs que s'interposaran per condicions religioses i socials. Al capdavant, l'amor serà el detonant perquè tothom jure la fe cristiana. Però ací, el que compta no és el fet religiós sinó la intensitat amorosa que ha estat capaç de transformar la fe musulmana a tot el reialme d'Espanya.

Si fem balanç, doncs, comprovem que totes tres històries d'amor eren ben conegudes en la cultura catalana, com ho demostren les versions catalanes i les referències o cites en altres obres –fins i tot Flors i Blancaflor, de la qual no tenim una versió catalana. En canvi, després de rastrejar la parella Amadís i Oriana al CICA, al RIALC i a l'obra sentimental *Lo despropriament d'amor*¹⁸, de Romeu Llull, constatem que només apareixen al *Curial e Güelfa*, sembla ser, doncs, un cas isolat. De la mateixa manera, pareix que Frondino i Brisona també hi participen de la exclusivitat en el *Curial*. Després de la recerca tampoc no s'ha trobat res al respecte d'aquesta parella en altres obres de la literatura catalana.

3. AMADÍS I ORIANA EN LA LITERATURA CASTELLANA

L'*Amadís de Gaula* és una de les obres mestres de la literatura medieval castellana. És un dels llibres de cavalleria que Cervantes va salvar de la foguera al *Quixot*. Des del segle XIV circulaven les històries de l'*Amadís* en manuscrits fragmentaris, ja que així ho constata nombrosa documentació¹⁹. A partir d'aquests manuscrits l'editor Garci Rodríguez de Montalvo publicà el 1508 una

¹⁷ Les úniques referències de les parelles de bons amadors que hem documentat al RIALTO. *Repertorio informatizzato dell'antica letteratura trobadorica e occitana (RIALTO)*: <http://www.rialto.unina.it/>

¹⁸ Romeu Llull, *Lo despropriament de amor*, a cura de Jaume Turró, Bellaterra, ed. Stelle dell'Orsa, 1987.

¹⁹ Martí de Riquer, *op. cit.* pàg. 11-25

versió definitiva titulada *Los cuatro libros de Amadís de Gaula*. Amb la força de la impremta, l'*Amadís* es pogué divulgar a tot Europa, i fins i tot tingué escriptors que afegiren altres llibres a la saga.

Com dèiem, la presència de les històries d'Amadís i Oriana per les terres castellanques era intensa abans que Montalvo emprengués la seua tasca. Aquesta important difusió durant el segle XIV i XV ha estat força documentada per Riquer,²⁰ el qual aporta la documentació on apareix la parella en cançoners del segle XV –especialment. També documenta la presència d'altres personatges de la història o l'aparició dels noms dels protagonistes en altres tipus de documentació. Fins i tot, Riquer detecta aquesta difusió fora de l'àmbit cultural castellà, ja que cita l'aparició d'Amadís i Oriana al *Curial* i a dues obres portugueses, es tracta de la *Crónica do conde don Pedro de Meneses* (1458-1463) de Gomes Eanes de Zurara, i del debat polític *O Cuydar e Sospirar* (1483-1484).²¹

A més de la documentació exhaustiva aportada per Riquer, Amadís o Oriana també apareixen a *Libro de las veynte cartas e quistiones*, (c. 1449) de Fernando de la Torre i a *Triunfo de amor* (1470-1492) Juan de Flores.

Pel que fa a les altres parelles de bons amadors que hem tractat, hem de dir que al CORDE²² només documentem Flors i Blancaflor. Ara bé, sabem que tant aquesta com Paris i Viana eren profundament coneguts en la literatura castellana²³. Respecte de Frondino i Brisona, no n'hem trobat cap referència al CORDE, fet comprensible si ens atenem a què és una obra de creació catalana i només divulgada –i no excessivament– en aqueix àmbit.

Fet i fet, constatem la presència de les parelles medievals a la literatura castellana durant el segle XIV i XV –exceptuant Frondino i Brisona. Això indica que aquestes parelles s'havien introduït en la cultura popular castellana medieval. Concretament, la documentació d'Amadís i Oriana en la cultura castellana, fonamentalment durant el període anterior a la publicació de l'obra de Montalvo, prova que eren uns personatges que ja gaudien de popularitat, fins al punt que abastaren en casos puntuals tot l'àmbit hispànic, com és el cas del *Curial e Güelfa*.

²⁰ *Ibid*

²¹ *Ibid.*, pàg 23-25 1987

²² REAL ACADEMIA ESPAÑOLA: Banco de datos (CORDE) [en línia]. *Corpus diacrónico del español*. <<http://www.rae.es>> [setembre 2009]

²³ Baranda i Infantes, *art. Cit.*, pàg. 20-30

4. LA PRESENCIA D'AMADÍS I ORIANA EN EL TÒPIC DELS BONS AMADORS DEL *CURIAL*

No ha d'estranyar ningú l'abundància d'aquesta parella en els cançoners castellans, fet que evidencia el seu èxit. En aquest cas no es tracta només d'un tòpic enllaçat amb els grans amadors sinó d'un referent sòlid i, aquesta vegada sí, arxiconegut per un públic avesat a la història d'Amadís. En canvi, en la cultura catalana només va explicitar-se en el cas isolat del *Curial e Güelfa*, tot i la tradició literària i llegendària que va adquirir a la Corona de Castella. Així, després del rastreig que hem escomés i tractat més amunt podem afirmar que en la literatura catalana no reapareix el referent d'Amadís i Oriana. Això ens pot fer reflexionar sobre per què l'anònim autor del *Curial* coneixia aquesta obra i els altres autors catalans no. La redacció del *Curial e Güelfa* ha estat datada entre 1435-63 per Riquer²⁴ i entre 1425-50 per Lola Badia. Siga com fóra, per aqueixos anys l'*Amadís* no havia estat editat i el *boom* comercial de la impremta no havia arribat. Llavors, sembla que tot indica que l'autor del *Curial* coneixia els manuscrits del famós llibre de cavalleria castellà, n'havia sentit parlar, o bé, la història s'hauria difós de manera oral per les terres catalanes des de Castella. Això pot obrir algunes vies de recerca sobre l'autoria del *Curial*, en tant que el seu autor particularment i en contrast amb altres autors catalans havia mantingut poc o molt algun contacte amb la cultura castellana.

En aquest sentit obrim una d'aquelles portes que hem intuït al llarg de l'estudi. Aqueix contacte entre escriptors castellans i catalans ha estat circumscrit per la irrupció de la dinastia dels Trastàmara en la Corona d'Aragó i la consegüent castellanització de la Cort. En aquella Cort a cavall entre Nàpols, València i Barcelona trobem al segle XV un cavaller i poeta castellà anomenat Juan de Dueñas. Aquest personatge utilitza el tòpic dels bons enamorats prenent Amadís i Oriana com a personatges clau en una de les seues composicions, de la mateixa manera que molts altres escriptors castellans d'aquella època. Segons la seua biografia, constatem un contacte amb la cort del Magnànim fins al punt de caure en la batalla de Ponça el 1435 junt al mateix rei aragonès. Més endavant participarà en la presa de la ciutat de Nàpols el 1442.

I al costat d'aquest cavaller també tenim la hipòtesi, segons Júlia Butinyà²⁵ que el *Curial* és fruit de Lluís Gras, un personatge que el situem el 1431 com a ciutadà de Palerm, el 1444 i 1445 com a ambaixador del Magnànim a Tunis, i

²⁴ Martí de Riquer, *Història de la literatura catalana. Part antiga*, vols. 2 i 3, Barcelona, Ariel, 1964, pàg. 620-622

²⁵ Júlia Butinyà Jiménez, *Tras los orígenes del Humanismo: El "Curial e Güelfa"*, 2000, Madrid, Universidad Nacional de Educación a Distancia, pàg. 294

molt possiblement, al cançoner de Vindel en una composició castellana on al final de tot trobem el cognom Gras. La hipòtesi de Butinyà reforça la idea d'una possible transferència literària entre els lletraferits castellans que residien a les contrades mediterrànies del Magnànim. Així, Juan de Dueñas podria haver introduït la història d'Amadís i Oriana dins d'aquest cercle literari en què Lluís Gras hi participava.

Res és definitiu ni demostrable fins que no apareguen majors indicis o documentació, però no s'hauria de descartar que Juan de Dueñas haguera participat d'aquell ambient literari al costat d'algú que estiguera escrivint o tinguera pendent d'escriure una obra els protagonistes de la qual serien Curial i Güelfa, ja fóra Lluís Gras o no²⁶. Altrament, no deixarem d'admetre que la pròpia inèrcia de l'obra castellana, el seu abast literari en l'àmbit hispànic i els continus transvasaments culturals entre els regnes peninsulars, bastarien perquè algú haguera aprofitat aqueix recurs literari.

Avalle-Arce²⁷ apunta la idea que l'autor del Curial no només havia sentit parlar d'aquella parella, sinó que la coneixia profundament ja que juga amb el tema del suïcidi. Oriana, en la versió primitiva de l'*Amadís* se suïcida després que el seu fill Esplandián matara el seu enamorat. Aquesta tragèdia podria aportar aqueixes connexions literàries dels bons enamorats per les quals se suggereix un desenllaç de la parella protagonista a partir de les parelles d'enamorats citades. Efectivament, Amadís i Oriana apareixen al *Curial* enmig d'un somni de la Güelfa i de l'abadessa on presenciem la cort amatòria que segueix a l'aparició de la deessa Venus i Cupido. El dramatisme que comporta les paraules de Venus a Oriana poden presagiar una desesperació i una culpa en la Güelfa que pot ocasionar el suïcidi. Recordem que la Güelfa havia desestimat l'amor de Curial tot i l'esforç del jove cavaller d'estar a l'altura de la dama. Tanmateix això seria forçar una situació en la qual no apareixen símptomes tan dràstics. Únicament, Amadís i Oriana completem el llistat de grans amadors que hi ha com a seguici oníric de les deïtats. En aquest cas, la parella d'amants castellans no són en cap cas una suggeridora anticipació dels fets. Al final de la novel·la Curial i Güelfa es reconcilien i triomfa l'amor per damunt de totes els entrebancs disposats a la novel·la.

²⁶ Aquesta hipòtesi, tot i ser remota, s'haurà de seguir en un altre estudi més aprofundit si es vol aportar més dades congruents.

²⁷ Avalle-Arce, *art. cit.*, pàg. 82

5. CONCLUSIONS

1.- Totes les parelles romàniques, excepte Amadís i Oriana, tenen una presència important en la cultura catalana medieval. Paris i Viana era molt coneguda i hi ha una versió catalana; Frondino i Brisona no era tan difosa a Europa però és una obra catalana i seria poc o molt coneguda; Flors i Blancaflor, tot i no tenir una versió catalana conservada, era famosíssima a tot arreu i la tenim ben documentada a terres catalanes. Per tant, totes havien aconseguit la popularitat suficient com per formar part de l'imaginari popular i literari català, i situar-se, doncs, al tòpic dels bons amadors, al costat de figures mítiques, bretones o troianes.

2.- La presència d'Amadís i Oriana al *Curial e Güelfa* és un fet únic en la literatura catalana medieval, ja que no hem trobat cap altre testimoni literari. Tanmateix, altres indicis culturals mostrarien una major o menor divulgació d'aquest referent cultural castellà al si de la cultura catalana medieval, per exemple, que el gos del rei Joan I es digués Amadís. Això es reforça si ens atenem al sentit comú de la història social de l'Edat Mitjana en els regnes hispànics. En contraposició amb l'actual consciència territorial i idiomàtica, les fronteres culturals i socials hispàniques eren molt més esmunyedisses. És del tot possible que, encara que no trobem citacions explícites, l'*Amadís* fóra un motiu literari conegut a les contrades catalanes sense que això comportara una intromissió literària o cultural.

Tan de bo la cultura en general i la literatura hispànica en particular tornara a esdevindre un producte consumible allunyat de l'absurditat dels prejudicis lingüístics i culturals. Amadís i Oriana volen donar compte d'aquesta versatilitat hispànica a l'hora de realitzar transvasaments entre les diferents sensibilitats culturals del conjunt de la península Ibèrica.